

УДК 159.923

Лариса Тодорів

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ДИСКУРСИВНИЙ ПРОСТІР КОНСТРУЮВАННЯ ІНТЕРПРЕТАТИВНИХ СХЕМ ОСОБИСТОСТІ

Молодіжну субкультуру розглянуто як процес безперервного циркулювання власних способів інтерпретації світу, смислів, які конструюються в процесі соціальної взаємодії на соціальному та знаковому рівнях. Показано, що у кожній субкультурі є свій набір інтерпретативних схем на стало повторювані ситуації, які зафіксовані у дискурсах субкультури, що засвоюються завдяки механізмам семіотизації та наративізації.

Ключові слова: молодіжна субкультура, інтерпретативна схема, способи інтерпретації смислів, дискурс, семіотичні знаки.

Актуальність. В останні десятиліття на теренах пострадянського простору неабиякого розмаху набирають різноманітні молодіжні субкультури, що мають різне походження, різні способи тлумачення світу, різні смислові конфігурації текстів, способи ритуалізації повсякденної поведінки. Своєю оригінальністю, новизною вони приваблюють молодих людей, які шукають нові схеми для ідентифікацій, сенсотворення, стилю життя. Тому й виникає потреба в осмисленні специфіки впливу різних субкультур на формування особистості, її образу світу. Причому, не зосереджуючись тільки на соціалізувальному аспекті, а звертаючи увагу на світоглядні способи творення змістів субкультур, субкультурних текстів, які визначають конструювання особистісного досвіду особистості. Пізнати суть і призначення субкультур – означає досягнути способи конструювання реальності в них. Отже, **метою** статті є аналіз молодіжної субкультури як простору створення та відтворення смислів, інтерпретативних схем, які засвоюються особистістю.

Термін "субкультура" є недостатньо визначеним і досить багатоманітним, вперше застосованим американським соціологом Т. Розаком у 30-х рр. ХХ ст. Поняття культури у традиційному тлумаченні як панівної етичної, естетичної, світоглядної системи, яка підтримується і створюється елітами, передбачає, що все існуюче за її межами, є профанне, побутове і позбавлене статусу "культури". У такому розумінні субкультура має другорядний, невизнаний статус. "Sub" означає "під-", прихований, неофіційний пласт культури, андерграунд (підпілля), контркультура, що визначають ідеологію молоді як таку, що руйнує всяку культуру взагалі. Такий погляд на субкультуру характерний для структурно-функціональних і субкультурних підходів, представлених у соціології. У межах даних теорій молодіжна субкультура розглядається як простір генезису ідентифікацій, соціалізації. Субкультура утворюється в результаті відповідного ставлення певної групи до процесів, які відбуваються у соціальній структурі суспільства та в домінуючій у ньому культурі [7].

Класичні теорії аналізують молодіжні субкультури у двох вимірах: контркультури (як крайній варіант) та альтернативи (поміркований варіант). Субкультури, утворені на засадах контркультури, виникли у середині ХХ ст., чії норми і цінності перебували в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві. Цілий ряд сучасних адерграундних напрямків виникли на основі протестних установок артистично-інтелектуальної формації, яка з'явилася у США як реакція проти "американської гордині" – масової культури, вільного ринку і демократії. Прикладами таких субкультур є бітники 50-х років, які дали поштовх пізнішим емансипістським рухам (сексуальній революції, пацифістським, феміністським рухам), хіппі, скінам, блоксерам (вихідці із спальних районів, які агресією, бійками відстоюють "соціальну справедливість"), панкам тощо. В Україні ці ідеї поширювалися у 70-90-х роках, що сприяло появі хіппі (у 1972 р.), панків (у 80-х), скінів (1995-96 рр). Причиною появи молодіжних субкультур, створених на контркультурних принципах, як для Заходу, так і для України було прагнення спілкуватися із ровесниками, намагання втекти від духовної самотності у родині, у суспільних інститутах, іноді – це спроба втечі від суспільства взагалі, заперечуючи його цінності [3].

Отже, традиційний погляд на субкультуру передбачає, що вони існують там, де існує організована і визнана сукупність цінностей, поведінки і дій, на які реагують як на відмінні від прийнятих стандартів. З такої позиції субкультура розвивається у відповідь на домінуючу смислову систему, намагається виокремитися від головного річища культури за допомогою актів протистояння, відмови, коли головне річище культури перестає бути центральним.

У теорії альтернативи створення філософії, картини світу кожної субкультури ґрунтується на "образі іншого" [4]. Саме завдяки зверненню до "образу іншого" стає можливим збереження панівної культури. Досліджуючи африканські культури, В. Тернер доводить, що усвідомлення своєї метакультури чи спогадів про минулий стан своєї культури для нормального функціонування не досить. З'являється необхідність в умовному образі іншої культури з іншими настановами, орієнтаціями, які або наслідують, або від них відштовхуються. Без реального контакту з іншими культурними схемами, кодами цей образ не може виникнути [4]. Навіть для самої конформістської культури необхідним є міф альтернативності.

Пошук "образу іншого" був характерний завжди для західної цивілізації, в якій періодично спостерігалися спалахи звернення до неєвропейських локальних цивілізацій як засобу виліковування. Першою такою спробою для європейських майстрів культури став "Схід" (наприклад, Герман Гессе), а після другої світової війни – традиційним і масовим було звернення до так званої "Чорної культури", особливо до її різноманітних музичних стилів і напрямків (починаючи із запозичень та переробки джазу, блюзу, завершуючи використанням африканської ритміки в уже сформованій рок-культурі). Як формулює В. Тернер, свідо-

мий пошук культурної "альтернативи" міг бути можливим тільки у субкультурах з чіткою належністю до середнього класу, які могли інформативно оформити своє "культурне дзеркало" завдяки інтелектуальній еліті. Далі вступала деяка поверховість [4]. Іншими словами, при зверненні до "образу іншого" ідеалізувалися ті риси "альтернативної культури", які були придушені у їхній власній. Коли проаналізувати різні молодіжні субкультури, то можна відстежити у будь-якій з них "образ іншого", що й дозволяє розкрити механізм її розвитку.

У такому тлумаченні субкультура хоча й ґрунтується на засадах альтернативності, вона є складовою панівної культури. Субкультури – головні складові соціальної взаємодії, на рівні яких виникає оновлення культури та людини в ній. Основні схеми субкультур асимілюються суспільством в міру того, як вони отримують ширше визнання. Субкультури виникають, щоб вирішити суперечності в основній культурі, якщо вона вже не забезпечує покоління дієвими схемами адаптації до дійсності. Отже, в теорії альтернативи субкультура тлумачиться як підсистема культури, що вказує на мультикультуральний характер суспільства, а "суб" розглядається як частина цілого, підсистема. Її культурний код створюється у межах загальної системи, що визначає основу даної цивілізації і цілісність соціуму. Іншими словами, культурний код субкультури визначається системою смислів панівної культури.

Субкультури як підсистеми культури, опираються на її культурний код, загальний для більшості з них і забезпечують їхнє взаєморозуміння та орієнтують на постійний діалог з нею [6]. Діалог може набувати форми "оновлення культури", "її розвитку", "відновлення традицій" чи навпаки, "протистояння", "руйнування". Кожна субкультура визначається завжди відносно панівної культури, протиставляючи їй свої норми і цінності, або шукаючи в ній їх обґрунтування. Субкультура як складник культури визначається специфікою змісту цінностей, смислів, інтересів, репертуаром регуляції взаємодій, ставлень, способів тлумачення світу. Кожна молодіжна субкультура має свою систему ідей, що визначає характер, принципи залучення до неї, і є тотожною меті її існування. Вона характеризується специфічною нормотворчістю, сенсотворенням, протиставленням своїх схем, смислів зовнішнім, набуваючи рис "мікросуспільства", в якому трансформуються традиційні погляди особистості і створюється свій образ світу і спосіб буття в ньому.

Культура розглядається як щось ціле, котре утримує в собі множину субкультур. При цьому субкультури не розглядаються як механічні складники культури. У реальності вони переплітаються, несуттєво розмежовуються або ж різко відрізняються за певними параметрами аж до протистояння основному масиву культури, будучи альтернативою. В такому контексті субкультура розглядається як альтернатива панівній культурі, яка приписує молоді культурну автономію у межах домінуючої і підкреслює внутрішню диференційованість її. Прикладом таких субкультур є кришнаїти, растамани, металісти, панк-рокери, релігійні субкультури тощо.

При дослідженні сучасних напрямків молодіжних субкультур досить складно знайти ознаки контркультури чи альтернативи. В Україні переважають молодіжні субкультури культурного і мистецького спрямування, які у переважній більшості спрямовані на задоволення інтелектуальних і психологічних проблем. До числа таких молодіжних субкультур відносять готів, емо, бемерів, скейтерів, чатівців, рейверів, толкієністів, мажорів, геймерів, хакерів тощо. Аналізуючи сучасні молодіжні субкультури, які виникли у другій половині ХХ ст., постмодерністська думка ставить під сумнів використання самого терміну "субкультура". При розгляді "класичного" значення цього терміну концепція субкультури передбачає існування достатньо легко впізнаваної панівної культури. Проте фрагментарність сучасного суспільства робить подібні окреслення практично неможливими.

У класичному підході молодіжні субкультури розглядаються як достатньо стійкі і замкнені явища, які вибудовують свою систему смислів, символів, схем, мови, норм поведінки, цілісний спосіб життя. Передбачається, що людина, яка належить до подібної групи, відтворює цей спосіб життя постійно. Щодо сучасних субкультур, то вони мають досить рухливий і тимчасовий характер, основні ідеї яких накладаються одна на одну, і тому складно провести їх чіткі розмежування. Виникає велика кількість стилів (наприклад, "тріп-топ" – суміш негритянського хіп-хопу і білого техно, лондонська відповідь на техно – негритянський "джангл". Музична еkleктика практично приходиться до того, до чого прагнули панки – безмежні можливості самовираження [1]. Всі субкультури об'єднує негативне ставлення до "мейнстріму". Для даного періоду можливе навіть поєднання двох, трьох різних субкультур – "ф'южен".

У 50-х роках було лише дві категорії підлітків: або ти належав до головного річища культури, або ж був Джеймсом Діном. Ти мусив обирати бути таким, або іншим. Сьогодні існує багато варіантів, які відрізняються своєю інтенсивністю. Швидкість, з якою сьогодні поширюються у світі культурні об'єкти та ідеї, помітно впливає на кількість виокремлюваних молодіжних субкультур [5]. Сучасний світ все сильніше протистоїть існуючим класифікаційним схемам, якими повсякчасно користується людина. Всюди панує відмінність: "світ – збуджений і мінливий", "оселя з багатьма кімнатами", місце великого розмаїття та відмінностей; світ, який творить: "десь глибоко у цій культурі існує постійний генеративний імпульс" [5].

Сучасна людина перебуває у "супермаркеті ідентичностей", має можливість змінювати кожен день як свій образ, так і свою поведінку, свою соціальну роль. Набір її самопрезентацій безкінечний. Це найбільш характерно для клубних культур і віртуальних спільнот. Адже в Інтернеті меж для вибору своєї ролі немає. Тут можна поміняти соціальний статус, стать, вік, зовнішність, практично все. "Субкультури у такому тлумаченні є "дискурсивними групами", які концентруються навколо своїх знаків, символів, цінностей. Вони поєднуються лише на деякий час, а потім трансформуються, переходять у щось нове" [4; с. 118].

Прикладом таких трансформацій є субкультура реперів (грунтується на культурі хіп-хопу, брейку і графіті), яка в кінці 90-х рр. дала поштовх до появи нових напрямків (беггери, бекпекери, R'n'B (ренбешники) у своїх межах. Беггери (від англ. "baggy" – широкі штани) не танцюють брейк, не слухають реп, і не малюють графіті, їх цікавить тільки одяг реперів. Дана субкультура досить поширена в Україні. Бекпекери (від англ. "backpacking" – "рюкзак за спиною" або "все своє ношу з собою") захоплюються некомерційним репом і репом "золотого віку" (90-ті рр.), основним атрибутом є рюкзак, семіотичне значення якого – "готовність подорожувати, не прив'язуватися до місцевості, а у всьому іншому – абсолютна свобода". R'n'B захоплюються хіп-хопом і легким репом (nu-soul), не носять бейсболок, але надають перевагу дорогим речам, прикрасам, що суттєво відрізняє їх від реперів. Переважно до даної субкультури належить так звана "золота молодь", тусовки якої відбуваються у дорогих спеціалізованих клубах.

На нашу думку, найбільш придатною для пояснення сучасного феномену молодіжної субкультури є соціально-конструктивістська парадигма. Заперечуючи об'єктивну реальність, конструктивізм відстоює ідею "реальності" інтерпретацій. Люди бачать світ не таким, який він є насправді, а таким, яким його сприймають, і діють не на основі того, що відбувається у дійсності, а на основі своїх уявлень про те, що відбувається. Виникає питання, а хто створює ці інтерпретації, які їхні джерела? Вони є індивідуальними, продуктивними, створеними самою особистістю чи пасивними, задаються різними дискурсами?

Сучасні філософські традиції – постмодернізм, постструктуралізм схилиються до варіанту, що наші уявлення про дійсність залежать від різних форм поширення соціальних конструктів, головну роль серед яких відіграють новітні ЗМІ, нові засоби комунікації, виникнення нового інформаційного простору. В умовах розвитку новітніх засобів інформації з'являються нові можливості створення та відтворення реальності, значно розширюються комунікативні мережі, при цьому обмін знаннями, досвідом, символами відбувається від усіх до всіх. Теоретики постмодерністського напрямку з особливою увагою ставляться до ролі масмедіа у формуванні молодіжної суб'єктивності, через дискурсивні тексти створювані та відтворювані ними. Особлива увага приділяється молодіжним журналам, телепрограмам, новим радіоканалам і "живій" музиці. Останнім часом особливо значущими стали тексти, які передаються через комп'ютерну мережу Інтернет. Часто ці культурні форми називають дискурсами, а завершені види популярної продукції – "текстами" (відеокліпи, пісні, телепрограми, фото тощо).

Багато субкультур мають спільне знакове, культурне поле, однак кожна субкультура має свою специфіку інтерпретації знаків, текстів. Якщо детально проаналізувати різні молодіжні субкультури, в межах яких спостерігаються протистояння, їхні тексти, то стає очевидним, що переважна більшість з них утворилася в межах хіп- чи панк-культури. Так, наприклад, у хіп-культурі можна виділити кілька образів-схем, які

відстежуються у різних субкультурах, зокрема, образ "мандрівника" [6]. Цей образ зафіксований у символіці, атрибутиці, одязі, сленгу хіппі, індіаністів, диггерів, рольовиків тощо. Одяг надзвичайно зручний, природний, дещо потертий. Взуття зручне, поношене (кросівки – старі, стоптани). Характерними є дорожні сумки – ганчіряні торби через плече, рюкзаки. Важливе семіотичне значення мають різні атрибути, зокрема, так звані "феньки", які носять на зап'ястях, зроблені з ниток, тасьми, бісеру – чи не найбільш значущий атрибут хіп-культури – відіграють важливу роль в організації і фіксації міжособистісних стосунків. Чим більше людина має "феньок", тим вона довше перебуває в цій субкультурі. За ними можна робити висновок про статус людини у спільноті, їх використовують для обміну у подорожах як знак налагодження добрих стосунків.

На символічному рівні у переважної більшості молодіжних субкультур акцентується увага на неприсутності, втечі від реальності, що є типовим проявом маргінальності. Символіка смерті, стоптани шuзи, потертий рюкзачок на плечах інтепретуються як знаки "втечі" у безкінечну дорогу. Дорога – траса – слугує в межах молодіжної субкультури центральним символом, до якого зводяться і через який отримують свою визначеність всі інші. Тому символ дороги можна вважати основним кодом у молодіжних субкультурах хіп- чи панкспрямування.

Проте незважаючи на спільність культурних кодів, у кожної субкультури є своя схема інтерпретації їх. Так, наприклад, хіппі "втікають" від брехні і напруги технічної цивілізації у світ природи; у панків бруд і дірки на джинсах, заколоті шпильки символізують "відмову" від прогресу, матеріальності і багатства. Рольовики втікають у світ своїх ігор, хакери – у реальність електронних мереж. Іншими словами, для всіх названих субкультур актуальною є "втеча" зі світу дорослих, який недосконалий і не може задовольнити потреби молоді людини. Однак вона зафіксована у субкультурних знаках, які по-різному інтерпретуються.

Отже, молодіжну субкультуру слід розглядати як процес безперервного циркулювання у певних колах (готів, емо, реперів, рольовиків, рейверів, хакерів тощо) своїх способів інтерпретації світу. У кожній субкультурі є свій власний набір інтерпретативних схем, моделей на стало повторювані ситуації. Інтерпретативні моделі включають смисли, конструкти, що зумовлюють різні схеми сенсотворення. Так, наприклад, готів, на відміну від рейверів чи кіберпанків, приваблюють глибокі переживання, у депресії вони знаходять свою радість, енергію, силу, прагнуть до чогось більшого, намагаються змінити кожен сірий день – внести в нього емоції і почуття через музику, одяг, імідж. Рейвери апатичні, досить самостійні і незалежні, ніяких обмежень, від життя прагнуть брати все, що приносить задоволення. Іншими словами, у кожній субкультурі є своя система інтерпретативних схем, концептів, на основі якої конструється система смислів, відбувається концептуалізація реальності, існує своя модель світу.

Кожна субкультура вирізняється своїми дискурсивними стратегіями, наративними структурами, які конструюються повсякденно та відтворюються у процесі міжособистісної взаємодії за допомогою мови, спілкування, зовнішнього вигляду, символіки (атрибутів). Мовленнєва поведінка членів субкультур виступає не тільки її маркером, оформляє певні поведінкові стилі, стиль життя, але й формує їх – є смисловою основою. У кожній субкультурі є свій "семіотичний" погляд на світ, що вбачає у всьому знак, що кодує певне значення предметів та явищ. Кожна субкультура має свою систему семіотичних значень, які створені у межах моделі її світу і визначають інтерпретацію. Семіотичний погляд на світ відбиває певний знаковий спосіб, у який кодуються та самовідтворюються певні конфігурації смислів (у тому числі ті символічні та іконічні смисли, що імпліковані у візуальних ілюстративних рядах та у мові самого дизайну), інтерпретативних схемах певної субкультури.

Люди тяжіють до певних спільнот, а також один до одного, тому що мають спільний образ світу, спільні конфігурації смислів. Цей спільний образ світу (модель світу) створюється саме у полі інтерпретації на основі більш-менш напруженого діалогізму [2]. У випадку відсутності діалогізму відбувається згасання субкультурних ознак, адже якраз у процесі створення смислів, переінтерпретації їх відбувається творення культури, обмін досвідом між носіями субкультурних ознак. Тому молодіжна субкультура розглядається як процес циркулювання смислів, що перетворюють самих реципієнтів (в результаті засвоєння системи інтерпретативних схем, концептів конструюється особистісний досвід людини), які одночасно є інтерпретаторами (створювачами схем) і трансляторами інтерпретативних схем, моделей.

Отже, у кожній молодіжній субкультурі за своєю схемою відбувається процес сенсотворення на рівні відносно виокремлених ідентичностей, які переживають свою співпричетність до спільної моделі світу, і відстоюють сенс свого власного сенсотворення. Сконструйовані у субкультурі інтерпретативні схеми, системи смислів завдяки механізмам семіотизації та наративізації трансформуються у внутрішні латентні структури особистісного досвіду, які надалі визначають світосприйняття та самовиявлення людини. Як відбувається цей процес? У процесі семіотизації відбувається означування реальності шляхом накладання на неї певних когнітивних структур (інтерпретативних схем), які присутні у досвіді або запозичені іззовні, готові інтерпретативні схеми субкультур. У результаті семіотизації текстуальної моделі світу, створюються наративні структури, які є зрозумілими для людини, забезпечують осмислення себе, інших та світу в цілому, і є ядром її психологічного досвіду. Наративні структури досвіду людини можуть бути зовнішніми (утвореними на основі текстів субкультур) – репродуктивними, а можуть бути продуктивними, створеними на основі трансформації, перетлумачування інтерпретативних схем субкультури з притягуванням власного смислового багажу.

Висновки. Ідеї постмодернізму, соціального конструктивізму дозволяють розглядати молодіжну субкультуру як дискурсивний простір, в якому створюються та відтворюються в процесі соціальної взаємодії інтерпретативні схеми, смисли, що відбивають модель світу субкультури. В основі сучасних молодіжних субкультур складно помітити чіткі схеми сенсотворення (контркультури, альтернативи), які характерні для субкультур ХХ століття. Субкультурні смисли, схеми, знаки сучасних субкультурних груп досить умовні, відносні, що зумовлено різними способами їх інтерпретації. Не шукаючи більше єдиної для всіх системи смислів, кожна субкультура тепер створює свою реальність, орієнтуючись на різні контексти.

Молодіжна субкультура розглядається як процес циркулювання своїх способів інтерпретації смислів, світу, які створюються та відтворюються завдяки діалогізму за допомогою мови (сленгу, жаргону), знаків (символів, одягу, іміджу, атрибутуки).

1. Епанова Ю.В. Субкультура тинейджеров как феномен современной культуры: теоретические аспекты анализа / Ю.В.Епанова / Вестник СамГУ. – 2007. – № 5/2 (55). – С.152-158.
2. Кісь Р. Ще раз про бранців барачно-казармової балаканини [Електронний ресурс] / Р. Кісь. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua>.
3. Молодіжні субкультури: Сучасні вияви / Т.В.Боднар / Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С.24-23.
4. Омельченко Е. Молодежь: открытый вопрос /Е.Омельченко. - Ульяновск: Сибирская книга. – 2004. – 264 с.
5. Тітлей М. Новий підхід до теорії молодіжних субкультур [Електронний ресурс] / М.Тітлей. – Режим доступу: <http://www.younh.co.za/>.
6. Щепанська Т.Б. Теорія субкультур / Т.Б.Щепанська // Незалежний культурологічний часопис І. – 2005. – № 38. – С.96-102.
7. Яворницька О. Теорія субкультур у соціологічній перспективі [Електронний ресурс] / О. Яворницька. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n24text1/>.

Youth subculture is investigated as a process of continuous circulation of their ways to the world interpretation and meanings. They are in the process of social interaction on the social and symbolic levels constructed. It is exposed that every subculture has own set of interpretation schemes. These are in the discourse of subculture fixed and are through mechanisms of semiotization and narrativization internalized.

Key words: *youth subculture, interpretation scheme, interpretation of meanings modes, discourse, semiotic signs.*